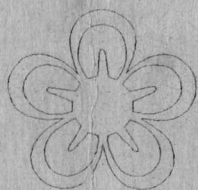

17(477)(082)

Л 64

*Літературознавство,
"Просвіта" і духовний ідеал українця*

*(Матеріали всеукраїнської
науково-практичної
конференції)*

Кривий Ріг
1994

ДУХОВНІСТЬ ЯК СИСТЕМА УМОВНОСТЕЙ НА ВСІХ РІВНЯХ СВІДОМОСТІ

Прослідкувавши процес виникнення й розвитку поняття й категорії "духовність"/від найпримітивніших уявлень наших пращурів про злих та добрих духів природи до одухотворених міфологічних уявлень-образів про особливих і навіть безсмертних людей та богів язичницького типу - в найдавніші часи; від багатогранного уявлення про людину взагалі і через образи боголюдей типу Ісуса Христа, Будди, Магомета, Кришні тощо і аж до первісного поняття про єдиного правителя світу Бога чи Аллаха - на завершальному етапі язичества та в період Середньовіччя; від первісних дуже туманних уявлень про душу людини взагалі до наукоподібних та світоглядно-філософських концепцій людської душі, духовності й Бога - в останній період Середньовіччя та в часи Просвітництва: від церковно-релігійних тлумачень поняття духу, душі й духовності до справді наукових понять і категорій в останні два-три століття/,можна помітити кілька очевидних тенденцій.

На первісному етапі виникнення досліджуваних понять людська думка йшла від непізнаності природних явищ до непізнаності надзвичайної людини і за зразком такої людини - до боготворення.

На другому етапі думка відштовхувалася від тодішньої непізнаності людини взагалі й піднімалася до синів чи посланників божих і далі до сутності самого Бога.

На третій сходинці люди почали з пізнання сутності своєї душі, перейшли до осягнення змісту поняття духовності й завершили, "дотворили" триєдиного Бога-Духа, Бога-Отця і Бога-Сина.

На четвертому етапі виникло десятки досить подібних і разом з тим принципово відмінних художньо-/релігійних, художньо-філософських та передовсім суто філософських/концепцій та тлумачень понять "дух" і "душа" та категорії "духовність". Серед них науково-подібних і справді наукових концепцій людського духу чи не найпомітнішими і чи не найреалістичнішими виявилися системи поглядів і тлумачень Вольтера, Г. Коніського, Г. Сковороди, Гельвеція, Гегеля, Маркса, Ніцше, В. Рассела та ін.

Людська свідомість /контрольований процес сприймання, осмислення, оцінювання й відображення/ проявляється практично на всіх без винятку рівнях діяльності людини й суспільства в цілому, та

ні сама діяльність, ні сама по собі свідомість/як ознака діяльності/ не можуть вважатися за вияви духовності взагалі або духу чи душі конкретної людини зокрема.

Так, на природно-генетичному рівні свідомої діяльності ознаки одухотворення життя особи, групи осіб чи цілого суспільства появляються лише тоді, коли природна краса чи потворність тіла, вроджений темперамент, генетично-мутаційні обдарування та інші "дари природи" будуть спрямовані на добро чи на зло самій цій людині, іншим людям, цілому суспільству й людству взагалі.

На матеріально-економічному рівні свідомої діяльності/виробництва й розподіл матеріальних цінностей/ ознаки духовності можуть проявитися лише в ставленні людини до праці, в характері виробництва/ на скільки він гуманізований/, в особливостях інструментів та засобі виробництва й діяльності, в характері продуктів виробництва / чи всі вони спрямовані на задоволення тільки матеріально-фізіологічних потреб людей чи й для розвитку гедоністично-естетичних відчуттів/ і особливо в характері розподілу та перерозподілу наслідків виробництва.

На соціально-побутовому рівні свідомої, а то й підсвідомої діяльності людини виявиться бодай частково одухотвореною тільки тоді, коли і матеріально-природна основа поділу людей на особи й особистості, родини і роди, групи і клани, класи й етноси тощо; і характер розмежувань цих суспільних угруповань будуть не тільки суспільно та історично зумовленими, а й спрямованими на /нехай і дуже поступове, але/ постійне покращення стосунків і взаємозалежностей між людьми взагалі. Без цього ні про яку духовність людського життя не може бути й мови.

На етикетно-побутовому й суспільно-етикетному рівні людських стосунків уперше появляється ціла система все ще природно, матеріально та соціально виправданих, але вже дуже умовних "загальноприйнятих", правил поведінки окремої людини, людей конкретних соціальних угруповань, цілого суспільства в кожному конкретному випадку /з урахуванням конкретних обставин/. Тобто, вперше з'являються власне духовні мотиви поведінки й діяльності людей-вперше люди з людьми учаться вести себе по-людськи, а не як тварини.

На моральному рівні конкретна особистість, соціальна група і суспільство взагалі /на основі правил поведінки та етикетних умовностей, виробляючи певну систему канонів, заповідей і принципів життя.

Ще обов'язковішими стають умовності й приписи щодо поведінки, праці й діяльності, коли ці приписи й звичаї стають правовими, тобто, юридично узаконеними, настільки обов'язковими для всіх, що порушення таких приписів веде за собою ту чи іншу форму покарання. Але й тут слід пам'ятати, що і давня римське право й система сучасних, ніким не підражованих, законів в не що інакше як та ж таки людська умовність, бо самі люди ці закони приймають, самі ж їх і відмінять, вигадують нові. Але "Закон є закон" повторюють юристи всіх часів і народів. Юристи придумали ще й таку умовну формулу стосунків: "незнання закону не звільняє людину від відповідальності за його порушення".

Ще більшою умовністю видається влада однієї людини над іншою, однієї соціальної групи над іншою, однієї нації над іншою, а, найсмішніше, однієї /нерідко просто хворої, безвільної, а то й інтелектуально неповноцінної/ людини над цілим народом, над багатьма народами. Це ще "умовніша" умовність, ніж право, бо власть імуці одержують, право писати лише їм вигідні закони. І де ще може бути більша умовність, коли мільйони розумних і талановитих, сильних і мудрих, вольових і рішучих людей коряться одному безвільному й кволому, бездарному й боягузливому недоумкові. Політика - це така іронічно - закономірна умовність, яка допуская, щоб озвірілі й засліплені задрістю армади менш розвинених народів завойовували більш розвинених.

Декому здається, що філософи пізнають і знають все і про всіх, що вони знають "найзагальніші закони розвитку матерії і духу", найзагальніші поняття та категорії, що філософи творять цілі системи світобачення. Але що має людство в наслідок усіх тих філософствувань впродовж тисячоліть: з десятків дійсно найзагальніших і незаперечних законів розвитку людства і природи; з десятків, чи два дійсно вагомих і переконливих тлумачень важливих категорій тощо. А все останнє в філософії відносно й умовне, якщо його брати з точки зору конкретного людського чи суспільного буття.

Отже, духовність - це складна система людських і тільки людських умовностей, котрі виникають за певних суспільних обставин, діють на людей і відкидаються людьми, як тільки ці умовності починають заважати їм розвиватися далі.

